

УДК 330.341:334.72

ІРИНА АНГЕЛКО^{1*}

^{1*} кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки і маркетингу Національного університету «Львівська політехніка», e-mail: iryna.anhelko@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2098-9170

УКРАЇНСЬКЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В УМОВАХ ВІЙНИ: ЕКОНОМІЧНІ ВИКЛИКИ, ЗАГРОЗИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Мета. Стаття присвячена висвітленню стану українського підприємництва в умовах війни через призму визначення економічних викликів, загроз та можливостей. **Методика.** Для досягнення поставленої мети дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. Зокрема, у роботі застосовано методи аналізу і синтезу при оцінці стану підприємництва в Україні; групування, порівняння та узагальнення при аналізі існуючих ініціатив з підтримки підприємництва в умовах війни; прийоми графічного та табличного відображення результатів дослідження. **Результати.** Визначено стан підприємництва в Україні та зазначено основні напрями діяльності суб'єктів господарювання в довоєнний період. Охарактеризовано наслідки впливу війни зокрема, щодо змін у кількісному складі діючих суб'єктів підприємництва та результатів їх роботи в умовах повномасштабної війни. Виділено основні загрози та проблеми сучасного розвитку підприємництва. **Наукова новизна.** Використовуючи системний підхід при оцінці існуючих ініціатив з підтримки українського підприємництва в умовах воєнного стану, запропоновано використання комплексного підходу при пошуку оптимальних шляхів мінімізації і подолання існуючих проблем та визначення пріоритетних заходів відновлення ділової активності суб'єктів підприємництва, їх адаптації до нетипових умов та ефективного розвитку в післявоєнний період. **Практична значимість.** Зазначено, що для підтримки розвитку українського підприємництва в умовах війни розроблено та реалізовано низку окремих ініціатив на рівні обласних державних адміністрацій та міських рад, які доповнюють державні програми. Визначено, що не менш важливою за обсягом та значенням є донорська підтримка та ініціатива приватних компаній і фондів. Узагальнено, що підтримка підприємництва повинна здійснюватися комплексно, адже швидкий позитивний ефект можна досягти лише за допомогою реалізації різних заходів та об'єднання зусиль окремих груп підтримки (державної, місцевої, донорської та приватної). У цілому, визначено, що нові програми, спрямовані на підтримку відродження ділової активності суб'єктів підприємництва, повинні стимулювати їх до впровадження більш інноваційних та стійких практик, які охоплюють принципи циркулярної та зеленої економіки, зниження енергоємності виробництва та сприяння співпраці.

Ключові слова: підприємництво; суб'єкти підприємництва; ініціативи з підтримки підприємництва.

Постановка проблеми

Як відомо головним рушієм соціально-економічного розвитку країни виступає підприємництво. Саме воно є тим потужним двигуном завдяки якому відбувається врегулювання низки ринкових ситуацій зокрема, пов'язаних із зайнятістю та безробіттям, добробутом населення, створенням та розвитком конкурентного середовища, запровадженням та освоєнням нових методів виробництва та збуту продукції тощо. Роль підприємництва настільки важлива, що вона сама актуалізує питання безперервного аналізу й оцінки його якісних та кількісних показників з метою визначення загального стану, проблем, тенденцій та пріоритетних напрямів розвитку [2, с. 32].

Варто зазначити, що сьогодні, в умовах повномасштабної війни українське підприємництво стикнулося з низкою викликів

і проблем, зазнало чималих змін, порівняно з довоєнним періодом. Все це у сукупності вимагає пошуку оптимальних шляхів мінімізації і подолання існуючих проблем та визначення пріоритетних заходів відновлення ділової активності суб'єктів підприємництва, їх адаптації до нетипових умов та ефективного розвитку в післявоєнний період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженню підприємництва присвячені праці багатьох вітчизняних вчених зокрема, З. Варналія [3], Т. Васильціва [4], О. Ватаманюка [5], Г. Геєця, С. Іванюти, Р. Пустовійта [11], С. Реверчука, Л. Романової та ін. Автори усебічно досліджували теоретико-методологічні основи підприємництва, практичні аспекти його становлення, прояву та розвитку. Зокрема, О. Ватаманюк досліджує теоретичні аспекти

аналізу підприємництва. На думку вченого, підприємництво є складним багатокомпонентним елементом інституційного середовища, що характеризується динамічністю та різноманітним проявом, які можна визначити за допомогою наявної системи інститутів формальної і неформальної природи [5]. Р. Пустовійт висвітлює інституціональне середовище підприємництва. Вчений розглядає фактори, що перешкоджають розвитку бізнес-середовища у трансформаційній економіці, детально досліджує питання виникнення розбіжностей між формальними та неформальними інститутами під час проведення трансформаційних змін [11]. З. Варналій, Т. Васильців та ін. здійснюють дослідження проблем розвитку малого і середнього підприємництва в Україні та пріоритетних напрямів державної політики щодо їх подолання [3; 4; 10]. Вчені значну увагу приділяють питанням державної підтримки суб'єктів малого підприємництва (зокрема, необхідності вдосконалення податкового стимулювання) та аналізу наслідків його розвитку [3]. Питання розвитку та підвищення ефективності функціонування малого підприємництва розглядається також у працях Г. Андрющенка, Л. Бедіної, Л. Воротіної, О. Барановського, А. Ковалевської, С. Мочерного, С. Покропивного та ін.

Попри значні напрацювання вчених, доцільно зазначити, що окремі питання дослідження підприємництва вимагають уточнення та подальшого аналізу та оцінки.

Формулювання цілей статті

Мета статті – висвітлення стану українського підприємництва в умовах війни через призму визначення економічних викликів, загроз та можливостей.

Для досягнення поставленої мети дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. Зокрема, у роботі застосовано методи групування, аналізу і синтезу, порівняння та узагальнення, прийоми графічного та табличного відображення результатів дослідження.

Виклад основного матеріалу

За офіційними даними, до повномасштабного вторгнення росії, в Україні налічувалося близько 2 млн. суб'єктів підприємницької діяльності (рис. 1). Більшість з них функціонувала в сферах оптової та роздрібної торгівлі, ремонту автотранспортних засобів та мотоциклів. У загальному, зазначеними видами діяльності займалося 40% кількісного складу діючих суб'єктів підприємництва (рис. 2).

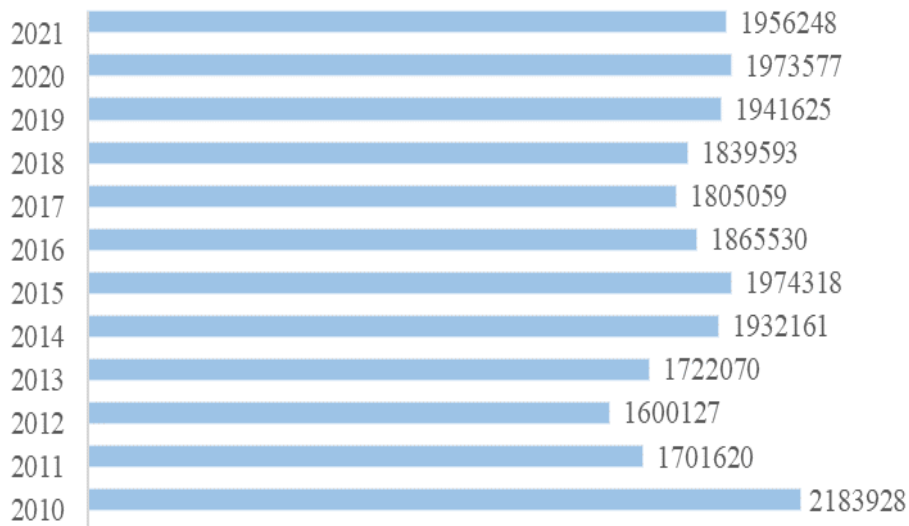

Рисунок 1. Кількість діючих суб'єктів підприємництва у 2010-2021 роках, одиниць
Джерело: складено автором за [8]

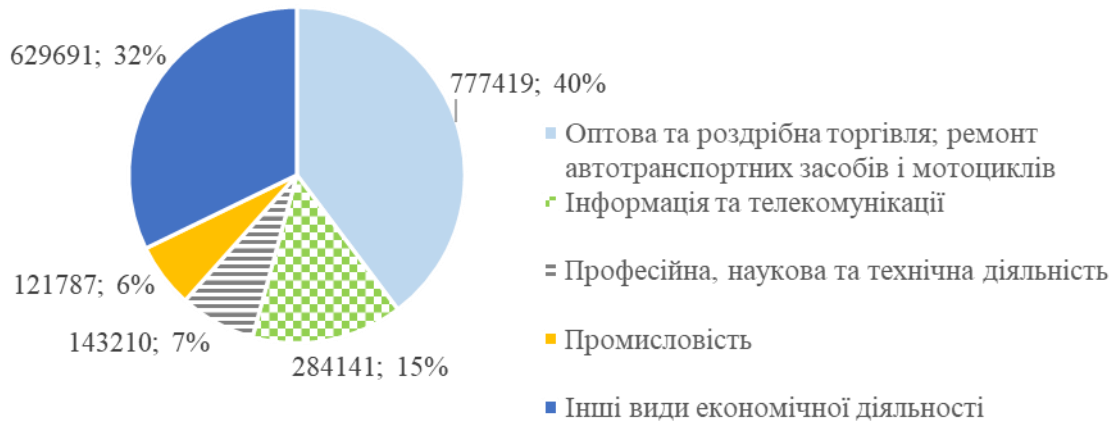

Рисунок 2. Кількість діючих суб'єктів підприємництва у розрізі видів економічної діяльності у 2021 році, одиниць;%

Джерело: складено автором за [8]

Війна внесла свої корективи. За результатами 2022 року, чверть (26,5%) діючих суб'єктів підприємництва змушена була повністю або майже повністю зупинити свою роботу [12].

Зниження ділової активності суб'єктів підприємництва суттєво вплинуло на загальні показники їх роботи. Так, за 9 місяців 2022 року фінансові результати діяльності діючих

суб'єктів великого та середнього підприємництва до оподаткування, у порівнянні з показниками аналогічного періоду 2021 року, знизилися більш ніж в 10 разів. Вперше за останні роки, у зазначеному періоді, в сукупності за всіма видами економічної діяльності було досягнуто збитку. Його розмір фактично склав 196 млрд. грн. (рис. 3).

Рисунок 3. Динаміка показників діяльності суб'єктів підприємництва за січень-вересень 2021 року та січень-вересень 2022 року

Джерело: складено автором за [7]

Падіння ділової активності суб'єктів підприємництва торкнулося і сфери зайнятості. Окремим суб'єктам підприємства, через повну або часткову відсутність можливостей використання виробничих потужностей, розташованих в

регіонах, які зазнавали або досі зазнають активних наземних бойових дій, не вдалося уникнути скорочення персоналу.

Разом з тим варто зазначити, що на початку війни, суб'єкти господарювання, які швидше адаптувалися до «нетипових» умов,

стикнулися з проблемою пошуку персоналу, адже значна частина спеціалістів виїхала за кордон (за оцінками ООН, після початку великої війни з України виїхало майже 13 млн. осіб) [6]. Водночас у деяких галузях, й сьогодні, існує розрив між попитом та пропозицією робочої сили (зокрема, у таких трудомістких галузях, як сільське господарство та легка промисловість) та в усіх географічних регіонах через масове переміщення людей та релокацію суб'єктів підприємництва [9].

Однозначно, в умовах війни суб'єкти підприємництва стикнулися з низкою «нетипових» проблем. Незважаючи на те, що частина з них була вирішена, на сьогодні найбільш «гострими» залишаються проблеми ліквідності (зумовлені падінням попиту, скороченням замовлень клієнтів, зменшенням грошових потоків від операцій, порушенням ланцюгів постачань і труднощами з логістикою) та непрогнозованості розвитку ситуації в країні. Крім того, перешкодами на шляху ефективного відновлення підприємницької діяльності залишаються фінансові проблеми (нестача грошових ресурсів), непередбачуваність дій державних органів влади, недоступність кредитних та грантових програм, оголошених урядом, а також перепони з боку регуляторних та фіскальних органів. Ключовими проблемами у взаємовідносинах із владою є проблеми блокування податкових накладних та порушення ланцюгів постачань (у більшості випадків через черги на митних пунктах) [13].

Попри деякі перешкоди у розвитку підприємницької діяльності, з боку держави, місцевих органів влади, різних організацій та окремих суб'єктів здійснюється вагома підтримка вітчизняних суб'єктів підприємництва.

Варто зазначити, що з початком війни уряд запровадив ряд законодавчих змін та державних програм для полегшення ведення підприємницької діяльності у безпрецедентно складний час. Зокрема такі ініціативи передбачають фінансову підтримку, спрощення податкового та митного режимів і скасування окремих нормативних актів, ліцензування, мораторій на державні перевірки тощо. Державні органи надають на постійній основі інформаційну та консультаційну підтримку суб'єктам підприємництва, інформують їх про актуальні

зміни у чинному законодавстві [1, с. 11]. Така підтримка здійснюється за допомогою різноманітних інструментів, серед яких найбільш поширеними є гарячі лінії (наприклад, віртуальний центр Дія.Бізнес) та чат-боти (наприклад, чат-боти Державної податкової інспекції та Міністерства економіки України) [9, с. 48].

Для підтримки суб'єктів середнього та малого підприємництва Міжнародною організацією з міграції у співпраці з Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України та Міністерством економіки України ще у 2022 році було розроблено проект «Розвиток малого та середнього підприємництва: економічна інтеграція внутрішньо переміщених осіб та відновлення бізнесу». Даним проектом передбачено видачу грантів суб'єктам, що постраждали внаслідок воєнних дій на території України. Фінансування проекту здійснюється банком розвитку KfW від імені Федерального міністерства економічного співробітництва та розвитку Німеччини (BMZ) [1, с. 11].

Метою проекту є ефективна підтримка зокрема тих суб'єктів підприємництва, які перемістили свій бізнес і постачають критично необхідні товари та послуги для внутрішньо переміщених осіб (ВПО) і громад, що їх приймають.

Відповідно до вищезгаданого проекту, мікропідприємства мають можливість отримати одноразові гранти на суму до 4,5 тис. євро, малі підприємства – до 20 тис. євро, підприємства-стартапи – до 7,5 тис. євро [9].

Низка ініціатив з підтримки суб'єктів малого і середнього підприємництва передбачена й іншими програмами зокрема, USAID «Конкурентоспроможна економіка» та «EU4Business: конкурентоспроможність та інтернаціоналізація МСП» [9].

Загалом для підтримки розвитку українського підприємництва в умовах війни розроблено та реалізовано десятки, а може й сотні, окремих ініціатив на рівні обласних державних адміністрацій та міських рад, які доповнюють державні програми. Не менш важливою за обсягом та значенням є донорська підтримка та ініціатива приватних компаній і фондів [1, с. 11]. Загальна класифікація ініціатив з підтримки підприємництва в розрізі основних груп та їх приклади наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Класифікація ініціатив з підтримки українського підприємництва в умовах війни

Джерело: складено автором на основі [9]

Державна підтримка	Оподаткування	<ul style="list-style-type: none"> - запровадження єдиного податку у розмірі 2% для усіх суб'єктів підприємницької діяльності з річним оборотом не більше 10 млрд грн (без ПДВ та податку на прибуток); - скасування податку на соціальне страхування для I та II груп платників податків та податку на соціальне страхування для мобілізованих працівників, які належать до III групи платників податків (режим спрощеного оподаткування); - звільнення від сплати земельного та екологічного податків для суб'єктів підприємництва, які функціонують на території, де відбуваються активні наземні бойові дії; - скасування акцизного податку та зменшення ПДВ від 20% до 7% на паливо; - звільнення від імпортного мита на всі товари, крім алкогольних і тютюнових виробів; - інші заходи
	Фінансова підтримка	<ul style="list-style-type: none"> - розширено Державну кредитну програму «5-7-9%» для усіх суб'єктів підприємництва з метою отримання ними доступу до кредитів у розмірі до 60 млн грн під 0% на період дії воєнного стану та протягом одного місяця після цього (в подальшому відсоткова ставка підвищиться до 5% річних); - програма надання державних гарантій за кредитами ММСП, які функціонують понад 1 рік і не підлягають процедурі банкрутства; - щомісячна компенсація у розмірі 6500 грн суб'єктам підприємництва за працевлаштування ВПО протягом двох місяців та одноразова допомога платникам податків за спрощеним режимом оподаткування з регіонів, які постраждали від війни; - інші програми
	Дерегуляція	<ul style="list-style-type: none"> - мораторій на державні перевірки; - запровадження декларативного підходу до погодження господарської діяльності, яка потребує державного дозволу/ліцензування в період дії воєнного стану; - скасування ліцензування насіннєвого матеріалу та реєстрації сільськогосподарської техніки в період дії воєнного стану; - внесення окремих змін, спрямованих на спрощення регулювання трудових відносин в умовах воєнного стану зокрема, трудові договори з працівниками можуть бути тимчасово припинені або може бути оголошений простій; тривалість неоплачуваної відпустки не обмежена на період дії воєнного стану; працівники можуть бути переведені на нову роботу/робочі місця без попередньої згоди працівника з огляду на ризик військової діяльності; - інші заходи
Місцева підтримка	Відродження та розвиток бізнесу	<ul style="list-style-type: none"> - створення платформи з підтримки бізнесу Save Business Now; - проведення різного роду тренінгів щодо започаткування власної справи для ВПО; - безкоштовні консультації для аграріїв з питань технології вирощування продуктів овочівництва, зміни та розширення ринків збуту під час війни, доступу до фінансування; - інші програми
	Переміщення бізнесу	<ul style="list-style-type: none"> - проведення онлайн-заходів для поширення інформації про орендовані приміщення та земельні ділянки доступні для релокації; - різноманітні пільги для бізнесу у разі релокації; - створення баз/реєстрів приміщень, земельних ділянок та складів, доступних для релокації
	Інвестиції та інновації	<ul style="list-style-type: none"> - програми сприяння розвитку індустріальних парків; - проведення конкурсів інноваційних військових проєктів із фінансуванням

	Інформаційна підтримка	- створення телеграм каналів та чат-ботів для допомоги безробітним у пошуку вакансій, а роботодавцям – у їх розміщенні; - підготовка та оновлення дайджестів з порадами щодо експорту та імпорту в умовах війни; - створення «Гарячої лінії» з питань підтримки та розвитку бізнесу
	Галузева підтримка	- розроблення комплексної програми фінансової підтримки сільгоспвиробників; - розроблення програми підтримки бізнесу, яка передбачає надання безповоротної фінансової допомоги переміщеним підприємствам, ваучерної підтримки мікро- та малого бізнесу на маркетингові послуги, безповоротної фінансової допомоги на придбання обладнання для харчової, легкої та машинобудівної промисловості
Донорська підтримка	Грантова підтримка	- розроблення та реалізація ряду грантових програм
	Інтегрована підтримка	- створення ініціатив з підтримки МСП через бізнес-об'єднання у формі кластерів, торгово-промислових палат та НУО у місцевих громадах; - консультативна підтримка суб'єктів підприємництва з метою переорієнтації бізнес-процесів та посилення їх стійкості; - інші програми
Приватні ініціативи	Інформаційна підтримка	- створення окремими суб'єктами підприємництва чат-ботів, телеграм каналів для підтримки розвитку бізнесу під час війни
	Галузева підтримка	- створення ініціативи Help Women Agro in Ukraine для підтримки українських жінок-підприємниць, які працюють у сільському господарстві та постраждали від війни з росією; - розроблення багатофункціонального хабу для текстильних, швейних та взуттєвих компаній Litergom; - розроблення програми грантів для українських виробників органічної продукції
	Інтегрована підтримка	- створення ряду ініціатив, спрямованих на підтримку мікро- та малих підприємств і креативних професіоналів; стартапів
	Підтримка ринку	- розроблення різного роду платформ, зокрема для підтримки ММСП Do Business with Ukrainians

Варто зазначити, що підтримка підприємництва повинна здійснюватися комплексно, адже швидкий позитивний ефект можна досягти лише за допомогою реалізації різних заходів та об'єднання зусиль окремих

груп підтримки (державної, місцевої, донорської та приватної). Важливе значення у підтримці підприємництва відіграє безумовно державно-приватне партнерство.

Висновки

На превеликий жаль, війна триває, а отже усі економічні суб'єкти, не зважаючи на адаптацію до нових суворих умов, потребують підтримки. Що стосується суб'єктів підприємництва, то нові програми, націлені на підтримку відродження підприємницької діяльності, мають заохочувати їх до запровадження більш інноваційних та стійких практик, які охоплюють принципи циркулярної та зеленої економіки, зниження енергоємності виробництва та сприяння співпраці. У короткостроковій перспективі підтримка повинна бути орієнтована на подальше перетворення підприємництва та його пристосування до нових реалій. Це може

включати допомогу в побудові нових ланцюгів постачань і партнерств, оптимізацію виробництва, впровадження нових механізмів фінансування та фінансову підтримку. Ряд галузей, а саме сільське господарство, харчова промисловість, оптова та роздрібна торгівля мають найважливіше значення в короткостроковій перспективі для підтримки країни в умовах війни. У середньостроковій перспективі, коли війна закінчиться, усі без винятку суб'єкти підприємництва потребуватимуть підтримки для сталого відновлення шляхом впровадження інноваційних практик, залучення імпаکت інвестування та інвестування з врахуванням найкращих екологічних, соціальних та управлінських факторів, створення робочих

місць та адаптації до стандартів та правил Європейського союзу. Важливим пріоритетом є сприяння розвитку галузей із високим потенціалом. Власне вони повинні стати рушійною силою економічного розвитку (сільське господарство та харчова промисловість, IT-бізнес, будівництво та

інфраструктура). Іншим ключовим пріоритетом є забезпечення справедливого та збалансованого розвитку як територій, які постраждали від військової агресії країни-терориста, так і незайманих конфліктом регіонів із традиційно високим складом суб'єктів підприємницької діяльності.

ANHELKO I.V.^{1*}

1* PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor Department of Economics and Marketing, Lviv Polytechnic National University, e-mail: iryna.anhelko@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-2098-9170

UKRAINIAN ENTREPRENEURSHIP IN THE CONDITIONS OF WAR: ECONOMIC CHALLENGES, THREATS AND OPPORTUNITIES

Goal. The article is devoted to highlighting the state of Ukrainian entrepreneurship in the conditions of war through the prism of defining economic challenges, threats and opportunities. **Method.** To achieve the goal of the research, general scientific and special methods of cognition were used. In the work, methods of analysis and synthesis were applied in assessing the state of entrepreneurship in Ukraine; grouping, comparison and generalization when analyzing existing initiatives to support entrepreneurship in wartime; methods of graphical and tabular display of research results. **Results.** The state of entrepreneurship in Ukraine is defined and the main directions of business entities' activities in the pre-war period are indicated. The consequences of the impact of the war are characterized, in particular, regarding changes in the quantitative composition of active business entities and the results of their work in the conditions of a full-scale war. The main threats and problems of the modern development of entrepreneurship are highlighted. **Scientific novelty.** Using a systematic approach in evaluating existing initiatives to support Ukrainian entrepreneurship in the conditions of martial law, it is proposed to use a comprehensive approach in finding optimal ways to minimize and overcome existing problems and to determine priority measures for the restoration of business activity of business entities, their adaptation to atypical conditions and effective development in the post-war period. **Practical significance.** It is noted that a number of separate initiatives at the level of regional state administrations and city councils, which complement state programs, have been developed and implemented to support the development of Ukrainian entrepreneurship in wartime conditions. It was determined that donor support and initiatives of private companies and foundations are no less important in terms of scope and value. In general, entrepreneurship support should be implemented comprehensively, because a quick positive effect can be achieved only by implementing various measures and combining the efforts of individual support groups (state, local, donor and private). In general, it is determined that new programs aimed at supporting the revival of business activity of business entities should stimulate them to implement more innovative and sustainable practices that cover the principles of circular and green economy, reducing the energy intensity of production and promoting cooperation.

Keywords: entrepreneurship; business entities; initiatives to support entrepreneurship

REFERENCES

1. Anhelko, I.V. (2023). Male pidpriemnytstvo v umovakh viiny: vyklyky ta mozhlyvosti [Small Business in the Context of War: Challenges and Opportunities]. In *Economic Revival of Ukraine: Problems, Challenges, Prospects*. In *Ekonomichne vidrozhennia Ukrainy: problemy, vyklyky, perspektyvy: Zb. mater. vseukr. nauk.-prakt. Internet-konfer. 30 bereznia 2023 r.* (pp. 9-12). Dnipro: UDUNT. [in Ukrainian]
2. Anhelko, I.V. (2022). Pokaznyky ta chynnyky rozvytku pidpriemnytstva v Ukrainy. [Indicators and Factors of Entrepreneurship Development in Ukraine]. *Modeling the development of the economic systems*, №3(306), 32-38. [in Ukrainian]
3. Varnalii Z., Romaniuk M. and Bilyk R. (2018). Podatkove stymuliuвання rozvytku maloho ta serednoho pidpriemnytstva v Ukraini. [Tax Incentives for Small and Medium-Sized Enterprises Development in Ukraine]. *Formuvannia rynkovoї ekonomiky v Ukraini*. Issue 40, Part 1, 52-59. [in Ukrainian]
4. Vasylytsiv, T. H. (2009). Udoshkonalennia derzhavnogo rehuliuвання pidpriemnytskoi diialnosti v Ukraini [Enhancement of State Regulation of Entrepreneurial Activity in Ukraine]. *Stratehichni priorytety*, №1, 145-149. [in Ukrainian]

5. Vatamaniuk, O. Z., & Sukharska, I. Ya. (2013). Instytut pidpriemnytstva v hospodarskii systemi Ukrainy [Institution of Entrepreneurship in the Economic System of Ukraine]. *Ekonomichni chasopys-XXI*, №5-6(1), 14-17. [in Ukrainian]
6. Vinokurov, Ya. (2022). Miliony ukraintziv vtratyly robotu cherez viinu. Zvidky vony berut hroshi na zhyttia? Ekonomichna pravda. Retrieved from www.epravda.com.ua/publications/2022/12/8/694732/ (accessed 25.04.2023). [in Ukrainian]
7. State Statistics Service of Ukraine. (2022). Enterprise activity. Retrieved from www.ukrstat.gov.ua/ (accessed 29.04.2023). [in Ukrainian]
8. State Statistics Service of Ukraine. (2022). *Number of active economic entities by types of economic activity (2010-2021)*. Retrieved from www.ukrstat.gov.ua/ (accessed 29.04.2023). [in Ukrainian]
9. Programme for Development of the United Nations in Ukraine. (2022). Express assessment of the impact of war on micro, small and medium-sized enterprises in Ukraine: *Analytical report*. Kyiv. Retrieved from www.undp.org/uk/ukraine/publications/ekspres-otsinka-vplyvu-viyny-na-mikro-mali-ta-seredni-pidpryyemstva-v-ukrayini (accessed 29.04.2023). [in Ukrainian]
10. Mirosnyk, R., & Prokopiya, U. (2020). Rozvytok maloho i serednoho biznesu v Ukraini: problemy i perspektyvy [Development of Small and Medium-sized Enterprises in Ukraine: Problems and Prospects]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politehnika". Seriya "Problemy ekonomiky ta upravlinnia"*, Vyp. 4, №1, 63-71. [in Ukrainian]
11. Pustoviit, R. F. (2005). Formuvannia instytutsionalnoho seredovyscha rozvytku vitchyznianoho pidpriemnytstva [Formation of the Institutional Environment for the Development of Domestic Entrepreneurship]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, №2, 140-144. [in Ukrainian]
12. Tarasovskiy, Yu. (2023). Biznes ne bachyt perspektyv pokrashchennia ekonomichnoi situatsii naiblyzhchym chasom – doslidzhennia [Business Does Not See Prospects for Improving the Economic Situation in the Near Future - Research]. *Forbes*. Retrieved from <https://forbes.ua/news/biznes-poki-ne-bachit-perspektiv-pokrashchennya-ekonomichnoi-situatsii-doslidzhennya-16022023-11771> (accessed 29.04.2023). [in Ukrainian]
13. Center for Innovation Development. (2023). Stan ta potreby biznesu v umovakh viiny: rezultaty opytuvannia v sichni 2023 roku [The State and Needs of Business at War: Results of the January 2023 Survey]. Retrieved from <https://cid.center/the-state-and-needs-of-business-at-war-results-of-the-january-2023-survey/> (accessed 29.04.2023). [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції: 28.04.2023
Received: 2023.04.28